

صاحب این نوشته‌ها چه کسی است؟

لیلا دشمنگیر*^۱، محمد هیوا عبدخدا^۲

علی‌رغم آنکه در انتشار مقالات تا حدود زیادی رعایت حق نویسندگان و ترتیب اسامی از حساسیت قابل توجهی برخوردار می‌باشد اما در نشر کتب و گزارش‌های جمعی، به ویژه آن‌هایی که نویسندگان آن تعداد کثیری می‌باشند، به این مهم به میزان کفایت توجه نمی‌گردد. با افزایش همکاری‌های پژوهشی، نویسندگی و رعایت اصول اخلاقی مرتبط با آن به تدریج به عنوان یکی از موضوع‌های بسیار پیچیده قلمداد می‌گردد. اهمیت استناد در جهت رعایت حق مالکیت یکی از موضوع‌های قابل توجه در این زمینه می‌باشد؛ اما تاکنون در فعالیت‌های پژوهشی و نشر آن‌ها در قالب کتاب یا گزارش، اجماع لازم برای تعریف نویسندگان حاصل نشده است. این موضوع با مضامین اخلاقی و صداقت علمی گره می‌خورد؛ چرا که به طور شفاف دلالت بر این امر دارد که چه کسی مسئول و صاحب کار انتشار یافته است. به عنوان یک اصل کلی، مسئولیت رعایت اخلاق در نشر نتایج پژوهش‌ها و آثار علمی بر عهده کلیه پژوهشگران و نه فقط پژوهشگر اصلی (مدیر اجرایی پروژه) است. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد آن‌چه که در مورد نویسندگان مقالات حاکم می‌باشد از جمله: ۱. مشارکت و همکاری قابل توجه در درک، طراحی، جمع‌آوری و تحلیل و تفسیر داده‌ها ۲. مشارکت در تهیه چارچوب مقاله یا بازبینی و ویرایش آن؛ در مورد نویسندگان کتاب نیز صادق می‌باشد (۱). یکی از مسایل مهم قابل توجه در هنگام تدوین کتاب زمانی است که مسئولیت تهیه و تدوین بخش یا بخش‌هایی از آن به فرد یا افرادی محول شده است. از جمله سؤالات مهمی که در این خصوص مطرح می‌شود این است که آیا من می‌توانم به عنوان یکی از نویسندگان این کتاب باشم ۱- چنانچه در تهیه این کتاب من فقط ایده دهنده بوده‌ام، ۲- مسئولیت گردآوری و تدوین بخشی از کتاب به من محول شده است؛ اما بدلائل مختلف من نتوانسته‌ام آن را انجام دهم و از فرد دیگری برای این کار کمک گرفته‌ام ۳- با اضافه کردن نام من مقبولیت و شانس چاپ کتاب بالا می‌رود.

زمانی که تصمیم گرفته می‌شود کتابی توسط چند نفر تدوین و سپس نشر شود رعایت اصول اخلاقی در نوشتن نام افراد بر مبنای میزان مشارکت آن‌ها در نوشتن کتاب از اصول اولیه محسوب می‌شود. این امر به ویژه زمانی که تعداد زیادی (معمولاً بیش از ده نفر) بناست در تدوین و نشر کتاب مشارکت داشته باشند، برای مثال انتشار در سطح ملی و یا سطوح کلان کشوری، از اهمیت دو چندان برخوردار می‌گردد. در کتاب‌هایی که در گروه‌های بزرگ تدوین می‌گردند اغلب نقش نویسندگان چندان واضح نیست. این مشکل زمانی حادث می‌گردد که در برخی از موارد که مسئولیت تدوین بخشی از کتاب به فردی واگذار شده است، وی این کار را با کمک دیگران انجام می‌دهد و یا این‌که قبل از شروع تدوین، سیاست مشخصی در خصوص مسئولیت بازبینی، ویرایش و یا یکپارچه کردن نوشته‌ها وجود ندارد.

۱. گروه مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی، قطب علمی و آموزشی مدیریت سلامت ایران، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی / مرکز تحقیقات مدیریت خدمات

بهداشتی درمانی تبریز/ مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی موثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران (Email: Doshmangirl@tbzmed.ac.ir)

۲. گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، قطب علمی و آموزشی مدیریت سلامت ایران. دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز،

تبریز، ایران

در برخی موارد تصمیم گرفته می‌شود که اسامی به ترتیب حروف الفبا نوشته شود. هر چند این شیوه از سوی برخی نویسندگان مورد استقبال قرار می‌گیرد؛ اما شواهد بیانگر آن است این سیاست می‌تواند تأثیر اساسی در محتوای مطالب نگاشته شده و انگیزه افراد جهت مشارکت جدی در تدوین و انتشار داشته باشد. عدم پاسخگویی مناسب از سوی نویسندگان نیز از دیگر چالش‌های این روش می‌باشد. به نظر می‌رسد در مواردی که مشارکت‌ها مساوی است، ترتیب قرار گرفتن نویسندگان طبق حروف الفبا گزینه مناسبی می‌باشد. چنانچه کتاب دارای فصل‌بندی مشخصی باشد ترجیح بر آن است که اسامی تدوین‌کننده هر فصل در خود آن فصل قید گردد؛ هر چند مجموع کتاب نمونه‌ای از یک کل باشد. به این ترتیب مسئولیت پاسخگویی و یا سؤال‌ها و چالش‌های احتمالی در مورد مطالب بر عهده نویسندگان همان فصل خواهد بود.

بدیهی است که اگر فردی ادعای حق مالکیت تک نویسندگی را داشته باشد در حالی که کار انجام شده نتیجه مشارکت گروهی است، این عمل مغایر با اصول اخلاق در نویسندگی است. لازم است نویسندگی و ترتیب آن بر اساس میزان مشارکت فکری و همکاری علمی افراد تعیین گردد (۲). ورودی خلاقانه برای نویسندگی نسبت به کار صرفاً فنی، مقبولیت بیشتری دارد. اقدامات برخی افراد مانند معرفی سازمان‌ها یا افراد ارایه دهنده داده‌ها، فراهم سازی نمونه‌ها، تأمین امکانات و منابع مالی که در زمره اقدامات خلاقانه نمی‌باشند، نمی‌تواند حقیقی برای نویسندگی به وجود آورد. اسامی این افراد و نوع مشارکت آن‌ها می‌تواند در بخش تقدیر و تشکر در ابتدای کتاب قید گردد.

در انتشار کتاب نیز نویسندگان متعددی را می‌توان برشمرد. از جمله نویسنده افتخاری (۳)، نویسنده مهمان [Guest author] (۱)، نویسندگان شبح [Ghost authors]، نویسنده ناشناس، و نویسنده متوفی یا ناتوان. این نوع نویسندگی‌ها موضوع اخلاقی مهمی در انتشار می‌باشند که اساساً جز نویسندگان واقعی یک کتاب و یا مجموعه منتشر شده نمی‌باشند.

بر این اساس لازم است قبل از اقدام به درج نویسندگان کتاب در کارهای جمعی، نویسندگان قسمت‌های مختلف کتاب فهرست شود و در نهایت متناسب با میزان مطالب تهیه شده توسط افراد مختلف، معیارهای منطقی جهت اضافه کردن و یا نکردن اسامی افراد به عنوان نویسندگان کتاب تعیین گردد.

چنانچه سیاست درستی برای تعیین نویسندگان یک کتاب موجود باشد؛ در این صورت افرادی که در گذشته در تدوین کتاب مشارکت داشتند هر چند در حال حاضر در میان ما نیستند و افرادی که در زمان حاضر مسئولیت تدوین بخش یا بخش‌هایی از کتاب را داشته‌اند فراموش نمی‌شوند.

به نظر می‌رسد فهرست کردن دقیق مشارکت‌های صورت گرفته توسط افراد می‌تواند گامی مؤثر در جهت کاهش این موارد باشد. در تمامی موارد شرح داده شده، تبعیت از استانداردهای جهانی برای نویسندگی می‌تواند ملاکی دیگر برای ایجاد فرهنگ درست نویسندگی باشد. توجه به راه‌هایی که باعث پرورش و افزایش اعتبار نویسندگی در انتشار کتب می‌گردد، کمک می‌کند تا اصول اخلاقی در پژوهش بیشتر مورد توجه و رعایت قرار گیرد (۳). همچنین شفاف کردن میزان مشارکت کمک می‌کند که نقش هر فرد در نویسندگی به طور دقیق مشخص شود و از سوی دیگر برای خوانندگان نیز مشخص می‌گردد که هر نویسنده چه کاری را انجام داده است.

در تمامی معیارهایی که برای نویسنده بودن کتاب و یا مجموعه دیگری مانند مقاله و یا گزارش بر شمرده شده است، مشارکت قابل توجه در تهیه و تدوین در زمره یکی از اصول مهم می‌باشد. بدیهی است این مشارکت می‌تواند انواع مشارکت از جمله مشارکت فکری قابل توجه را نیز شامل گردد. ورودی خلاقانه برای نویسندگی نسبت به کار صرفاً فنی، مقبولیت بیشتری دارد. اقدامات برخی افراد مانند معرفی سازمان‌ها یا افراد ارایه دهنده داده‌ها، فراهم سازی نمونه‌ها که در زمره اقدامات خلاقانه نمی‌باشند، نمی‌تواند حقیقی برای نویسندگی به وجود آورد. اسامی این افراد و نوع مشارکت آن‌ها می‌تواند در بخش تقدیر و تشکر در ابتدای کتاب قید گردد. باید توجه داشت که نویسنده افتخاری یا نویسنده مهمان، و نویسنده شبح انواع نامناسب نویسندگی می‌باشند.

تعیین میزان سهم هر یک از نویسندگان به دقت و با ذکر جزئیات باعث می‌گردد که هم تعداد نویسندگانی از این دست کم شده و از سوی دیگر باعث می‌گردد که افرادی که مشارکت جدی در تدوین کتاب داشته‌اند در کارهای بعدی نیز انگیزه بیشتری داشته باشند. از نظر اخلاق علمی، افراد امتیاز نویسندگی را فقط برای کاری که انجام می‌دهند، دریافت می‌کنند.

References

1. Committee on Publication Ethics (COPE). Committee on Publication Ethics (COPE). How to handle authorship disputes: a guide for new researchers. 2003. Available at: <http://publicationethics.org/files/2003pdf12.pdf>. Accessed on October 12, 2014.
2. Kaboudin B, Zolfigol MA, Hajiazizi B. Manuscript Ethic: Expectations and Necessities. *Rahyافت Journal*, 2010 (Issue 45).
3. LaFollette MC. *Stealing into print: fraud, plagiarism, and misconduct in scientific publishing*; Univ of California Press; 1992.